

‘Απ’ αὐτὸ φαίνεται πὺς ἄρχισαν καὶ τὸ συλλογίζονται γιὰ καλὰ, οἱ φίλοι Βούργαροι, καίνο πού ἔκαμαν παρασυρμένοι ἀπὸ τὸν πῖο φανατικὸ καὶ κούφο πατριωτισμό. ‘Ε-χασαν ἀπὸ τὴ χώρα τοὺς ἑνα πολύτιμο στοιχεῖο, δίχως λό-γο. Μποροῦμε ὅμως νὰ ρωτήσουμε : ἀπ’ αὐτὸ τὸ πολύτιμο στοιχεῖο ἡμεῖς πού τὸ δεχτήκαμε τί ὠφεληθήκαμε ; Μὲ τί τρόπο τὸ μεταχειριστήκαμε ;

Κυνένας δὲ θὰ δώσει τὴν ἀπάντησιν.

ΑΠΟΡΙΕΣ

‘Απὸ καιρὸ τώρα ἑνα δυὸ ρωτήματα μέσα στὸ νοῦ μου γυρίζουνε, σχετικὰ γιὰ τὴ γλῶσσα, καὶ πε-ριμένω νὰ βρῶ μοναχὸς μου τὴ λύση τοὺς. ‘Επειδὴ ὡς τώρα ἡ λύση αὐτὴ δὲν παρουσιάστηκε, ἄς μεῦ ἐπιτραπῇ νὰ υποθέλω ἰδῶ δημοσίᾳ τίς ἀπορίες μου. ‘Η πρώτη μου ἀπορία ἀφορᾷ ζήτημα ὀρθογραφίας· ἡ ἄλλη εἶναι πολὺ πῖο σημαντικὴ γιὰτὶ ἔχει νὰ κάμει μετὰ τὴ γλῶσσαν τὴν ἰδίαν.

‘Ο λόγος λοιπὸν γιὰ τὸν κ. ‘Ο Λέκας ‘Αρθ-νίτης μετὰ πρόλαβόν μετὰ τὸ ἄρθρο του στὸ φύλλο 290 τοῦ «Νοῦμα». Δὲν ἔχω τίποτα νὰ προσθέσω. Ποτέ μου δὲν τὸ κατάλαβα αὐτὸ τὸ κ. χωρὶς ἀπόστροφο. Εἶναι συλλαβή ; ‘Οχι βέβαια, ἀφοῦ τὸ κ. κάνει συ-νίζησιν μετὰ τὸ παρακάτω φωνήεντο. Εἶναι λοιπὸν ἑνα σύμφωνο ἢ ἄν θέλετε ἑνα σύμφωνο καὶ τὸ μισὸ ἑνὸς διφθόγγου, πού στέκεται κρεμασμένο στὴ μέση τοῦ λόγου χωρὶς ἀπόστροφο. ‘Ομοιο πρᾶμα δὲν ξέ-ρω στὴ γλῶσσα μας.

‘Ο Φιλήντας δὲ μετὰ πείθει. Τὸ συμπέρασμα του εἶναι βγαλμένο μετὰ τὸ σπαθί : δὲ γίνεται, λέει, ἀπο-κοπή, παρὰ γίνεται συνίζησις, λοιπὸν εἶναι παράλο-γο νὰ βάζουμε ἀπόστροφο. ‘Ο Ψυχάρης στὴ Re-vue Critique, ὅπου παρκαπέμπει, λέει On sait que.....Μιλεῖ βέβαια γιὰ κείνους πού τὸ ξέρουν. ‘Εγὼ δυστυχῶς δὲν τὸ ξέρω, οὔτε ξέρω πού νὰ τὸ βρῶ. ‘Εχω μεγάλη ὑπόληψιν στὴν ἐπιστήμην, καὶ φαντάζομαι πὺς εἶται ἢ εἶναι, κ. ἐνόςω δὲν ξέρω τὸ γιὰτὶ, ὅχι μόνο δὲ βρίσκω παράλογο νὰ βάζω ἀ-πόστροφο, παρὰ μοῦ φαίνεται πὺς θὰ ἔκανα πρᾶμα παράλογο ἂν ἔλλαζα μιὰ συνειθισμένη γραφή, χω-ρὶς νὰ καταλαβαίνω γιὰτὶ τὴν ἀλλάζω.

Λοιπὸν, γιὰ νὰ θέσω καθαρὰ τὸ ζήτημα: Βέ-βαια, ἂν γίνεται συνίζησις, δὲν πρέπει νὰ βάζουμε ἀπόστροφο, ἂν καὶ θὰ εἴτανε σωστότερο σ’ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν νὰ γράφομε τὸ κ. ἐνωμένο μετὰ τὴν ἀκό-λουθον λέξιν. ‘Αλλὰ πὺς ξέρουμε ὅτι γίνεται συνί-ζησις κ. ὅχι ἀποκοπή, καὶ ποῖά εἶναι τὰ ἀνάλογα

φαινόμενα πού μᾶς ὁδηγοῦνε γιὰ νὰ προτιμήσουμε αὐτὴ τὴν ἐξήγησιν ; ‘Εγὼ βλέπω, μετὰ τὰ ἀγλωσσο-λόγητα μάτια μου, ὅτι ὁ σύνδεσμος μετὰ, πού εἶναι τῆς ἰδίας μορφῆς μετὰ τὸν καὶ, παθαίνει ἀποκοπὴ κ. ὅχι συνίζησις : μ’ αὐτὸ, ὅχι μαντό. Γιατὶ ἄραγε κ’ ἰδῶ τὸ κ. νὰ μὴ γίνεταί ; Λοιπὸν ἡ φυσικότερη ἐ-ξήγησις θὰ εἴτανε πὺς τὸ ἴδιο συμβαίνει μετὰ τὸν καὶ, μετὰ τὴ διαφορὰ, πού ἰδῶ τὸ μ. ἔχει μιὰ προφορά, τὸ κ. ἔχει δυό, καὶ λοιπὸν γιὰ νὰ δείξουμε πὺς τὸ κ. αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ προσφερθεῖ καυτὸ, βάζουμε ἑνα ι. Τὸ ι. λοιπὸν δὲν προήλθε ἀπὸ τὸ αἰ, παρὰ τὸ βάλ-λαμ’ ἡμεῖς ὡς σύμβολο γιὰ νὰ δείχνει τὴ μαλακὴν προφορά τοῦ κ, ὅπως ἡ γαλλικὴ βάζει ἑνα θ στὸ mangons.

Καὶ τώρα τὴν ἄλλη μου ἀπορία, μετὰ φόβο πάν-τα. Συμβαίνει κάτι, πού ἂν ἔχω δίκαιο, εἶναι βα-ρὺ λάθος, βαρύτερο παρὰ νὰ γράψω κανένα ν. πρὶν ἀπὸ ἡμίφωνο ἢ κανένα σθ. Καὶ μοῦ ἔρχεται αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ ρωτήμα : πρέπει ἄραγε νὰ τὰ λέμε τὰ λάθια μας εἶται φανερά ; Μοῦ φαίνεται πὺς συζή-τησις δὲ χωρεῖ. ‘Αν ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού θὰ τὸ παρεξηγήσουν, αὐτοὶ εἶναι οἱ στενοκέφαλοι· ἡμεῖς τοὺς γνωστικούς ζητοῦμε νὰ πείσουμε. ‘Αν ἡ ἀλή-θεια φοβάται τὸ φῶς σάν τὴν πρόληψιν, τότε εἶναι κ. αὐτὴ μιὰ καινούρια πρόληψιν.

Λοιπὸν ὁ σύνδεσμος μετὰ δὲν εἶναι στὴ θέσιν του ἐ-κεῖ πού τὸν βάζουμε. ‘Η γλῶσσά μας δὲ λέει ποτέ δὲν εἶναι μέρα μετὰ εἶναι νύχτα, δὲν εἶμαι ἄρρωστος μετὰ εἶμαι καλά, δὲ θέλω μόνο κρασί μετὰ θέλω καὶ νερό. Τὴν ἀντίθεσιν τὴν ἐκφράζει μετὰ τὸ σύνδεσμο παρὰ ἢ μόνον, ἢ χωρὶς σύνδεσμο : δὲν εἶναι μέρα, εἶναι νύ-χτα· δὲν εἶμαι ἄρρωστος παρὰ εἶμαι καλά. Μονάχα τὴν ἐναντίωσιν (εἶται, θερῶ, μποροῦμε νὰ τὰ ξεχωρί-σουμε) ἐκφράζει μετὰ τὸ μετὰ : δὲν εἶναι μέρα, μετὰ δὲν εἶναι καὶ νύχτα, εἶναι σούρουπο· δὲν εἶμαι ἄρρω-στος, μετὰ μπορεῖ ν’ ἄρρωσθήσω· θέλω κρασί, μετὰ θέλω καὶ νερό. ‘Ο καθένας, θερῶ, θὰ ὁμολογήσει πὺς αὐτὰ πού λέω δῶ εἶναι σύμφωνα μετὰ τὸ γλωσσι-κό του αἰσθημα. Νὰ κ. εἶας πραχτικὸς κανόνας γιὰ τὸ ξεχώρισμα τῶν δυὸ περιπτώσεων : τὸ μετὰ μπορεῖ πάντοτε ν’ ἀντικατασταθεῖ μετὰ τὸ ὅμως, ἐνῶ τὴν ἀντίθεσιν δὲ χωρεῖ ὅμως.

Τώρα, ἂν ἔχετε ὁρεξὴ νὰ κάμουμε καὶ τὴ λο-γικὴ ἀνάλυσιν τῆς ἀντίθεσης καὶ τῆς ἐναντίωσης, μοῦ φαίνεται πὺς στὴν ἀντίθεσιν οἱ δυὸ ἐννοίαι πού χωρίζει ὁ σύνδεσμος παρὰ εἶναι, μέσα στὸ νοῦ μου ἡ κείνη τὴ στιγμή, οἱ μόνες δυνατὲς περιπτώσεις. ‘Ο-

ταν δηλαδὴ λέω δὲ θέλω κρασί παρὰ θέλω νερό, μὴ-νο δυὸ πράγματα ὑπάρχουνε μέσα στὸ νοῦ μου: τὸ νὰ θέλω κρασί καὶ τὸ νὰ θέλω νερό. Ἄλλη περίπτωσις δὲ φαντάζομαι : δέχομαι γιὰ γνωστὸ πὺς ἐξάπν-τος θέλω ἑνα ἀπ’ τὰ δυό. ‘Εἰς τὴν ἐναντίωσιν, ἐ-ξὸν ἀπ’ τίς δυὸ ἐννοίαι πού χωρίζει ὁ μετὰ (ἢ ὅμως), ὑπάρχουν κ. ἄλλες δυνατὲς περιπτώσεις. ‘Η ἰδίᾳ ἡ παραπάνω φράσις, μετὰ τὸ μετὰ ἔχει ἄλλη ἐννοία. ‘Ο-ταν πούμε δὲ θέλω κρασί, μετὰ θέλω νερό, ἔχομε στὸ νοῦ μας τρία πράγματα : τὸ νὰ θέλω κρασί, τὸ νὰ θέλω νερό καὶ τὸ νὰ μὴ θέλω τίποτα. Εἶναι σὰ νὰ λέμε δὲ θέλω κρασί, μετὰ μὴ νομίζεις πὺς δὲ θέλω τίποτα, θέλω νερό.

Αὐτὴ τὴ λεπτότητα τῆς δημοτικῆς εἶναι κρίμα νὰ τὴ θυσιάζουμε σὲ μιὰν ἀπροσεξία. ‘Η καθαρῶς-σα δὲν τὴ κάνει αὐτὴ τὴ διακρίσις, τὰ λέει καὶ τὰ δυὸ ἄλλὰ (*). Καὶ εἶναι φανερό πὺς ἀπὸ κεῖ πηγάζ-ζει τὸ λάθος· δηλαδὴ τὸ μετὰ εἶναι μετὰφρασις τοῦ ἄλλου. Εἶναι ἑνα κομμάτι καθαρῶς σαφὲς ξεχωριστὸν με-σα στὴ δημοτικὴ. Εἶναι ἀρχαῖες ντροπὴ νὰ τ’ ὁμο-λογήσουμε ; Καὶ ποῖος τρελλὸς θὰ εἶχε τὴν ἀπεί-τησιν νὰ μὴ βρεθεῖ μέσα στὴ γλῶσσα πού γράφομε καὶ κανέν’ ἄχναρ· ἀπ’ τὸ γλωσσικὸ στρεβλῶμα πού ἔγινε μέσα μας τόσων χρόνιαι ;

Τὸ λάθος αὐτὸ τὸ ἀπαντῶ πολὺ συχνά. Εἶναι ὅμως καὶ πολλοὶ πού δὲν τὸ κάνουν ποτέ. Πολλὲς φορὲς εἶπα, πὺς γιὰ νὰ τὸ γράψω τόσους σοβαροὶ καὶ μελετημένοι ἄνθρωποι, θὰ τὸ βρίσκουν βέβαια φυσικόν, λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι λάθος. Μὰ ὅστε-ρα συλλογίστηκα πάλαι πόσο εὐκόλως στὴ γραφτὴ γλῶσσά ὁ ἄνθρωπος πικραίνεται ἀπὸ μιὰ κακὴ ἀρχή, ἀπὸ ἑνα στραβὸ καλοῦπι πού ἔτυχε μιὰ φορὰ νὰ βρεθεῖ μπροστὰ του. Καὶ θυμήθηκα πού μιὰ φορὰ καὶ τὴν καθαρῶς σαφὴ φυσικὴν τὴν βρίσκαμε.

Νὰ τώρα καὶ μερικὰ παραδείγματα, παρμένα στὴν τύχη ἀπ’ τὸ «Νοῦμα» : «ὅχι σάν ἄρρω μετὰ σάν ἄνθρωπο» ἀρ. 289, σ. 7, στ. 2· «δὲ θέλεις νὰ μᾶς δώσῃ τὴ συγκίνησιν τοῦ ὁραίου μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς ἀλήθειας», ἰδ. φ. σ. 2, στ. 3, «δὲν πρέπει ν’ ἀ-πειλῇ μετὰ νὰ ἐξῇ καὶ νὰ ἐλπίσῃ» ἀρ. 290, σ. 1, στ. 3· «νὰ μὴ δειλιάσεις μετὰ νὰ τραβῇ ἴσα τὸ δρόμο σου», ἀρ. 291, σ. 5, στ. 3· «ὅχι μόνο δὲ φάνηκε ἡ δημοτικὴ γελοία κανενός, μετὰ ἡ ἐντύπωσις στάθηκε σπουδαία», ἀρ. 288, σ. 5, στ. 2· «ἐδῶ δὲ χω-

*] Καὶ ἡ γαλλικὴ δὲν τὴν κάνει· τὴ βρίσκουμε στὴ γερμανικὴ μετὰ τὸ a her καὶ τὸ sondern.

ναι καθόλου πῖσω, καὶ θὰ βρίσκόντουσαν ἀνγκασμέ-νοι νὰ σβύσουν ἀκόμη μιὰ ἀπ’ τίς διαφορὰς Ἰλλου-ζιδὸν πού ἔχουν πλάσει γιὰ λογαριασμό της. Τὸ ἐ-νάντιον οἱ ρωμιοὺς πού ἀνήκουνε στίς κοινωνίας τῆς ἑπηρεασμένης ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, καὶ ἐκεῖνες τίλος πάντων πού χωρὶς νᾶχουν χάσει τὸ ἐλ-ληνικὸ εἶγόν· πρᾶμα πού καὶ νᾶθελαν δὲν μποροῦ-σαν νὰ τὸ κένουν· ἔχουν ἀκολουθήσει μιὰ ὁποῖα ἐ-ξέλιξις, σ’ αὐτὲς λέω τὰ γυναικεῖα ἐγκλήματα καὶ πολὺ πῖο σπάνια εἶναι καὶ πολὺ πῖο ἀλαφριά. Κα-θὼς βλέπουν οἱ κύριοι κριτικοὶ ἐγὼ τἀναποδογυρίζω τὰ πράγματα καὶ τὰ κοιτάζω ἀπ’ τὴν ἀνάποδὴ με-ριὰ καὶ δὲν περιμένω νὰ γνωρίσω τίς ρωμιοπούλες μονάχα ἀπ’ τὰ δημοτικὰ τραγούδια πού τᾶκανε ὁ δεῖνα τσοπάνης κ. ὁ τᾶδε ἀρματωτὸς στὴν ὥρα τοῦ μερακιῦ του, ὅπως ἂν θελήτω νὰ δώσω τὴ γνώμην μου γιὰ τὴν ἀξία ἐνὸς δέντρου δὲ θ’ ἄλογισμας μο-νάχα τί λογῆς πρασιναῖα καὶ ἴσκιον θὰ δίνη τὴν ἀ-νοίξιν, ἀλλὰ καὶ τί λογῆς κούτσουρο θὰ στηλῶν μπροστὰ σὰ μάτια μου ὅλο τὸν χειμῶνα. ‘Αλλὰ γιὰ ἑνα τέτοιο ζήτημα θὰ ταίριαζε νὰ μιλήσῃ κα-νείς πῖο ἀναλυτικὰ καὶ πάντα στοχαζομαι ἀργότερα νὰ γράψω κάτι ξεχωριστὸ ἀπάνω σ’ αὐτό.

Σταματῶ λοιπὸν ἐδῶ καὶ λέω πὺς ἡ ‘Αστρού-

λα εἶναι καθαυτὸ γέννημα τῆς σύγχυσης ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τῆς ἐξελιγμένης καὶ ὅχι τῆς ἐξο-ρισμένης στὰ βουνὰ πῖα κοινωνίας τῆς παραδόσης, κ. ὅτι ὅσον τὰ τέτια πλάσματα τὰ λένε ξενόφερτα μετὰ τὴν ἰδέαν ὅτι εἶται ὑπερασπίζονται «τὰ πά-τρια», δαίχουν κατὶ ἄλλο πού κταντᾶται κάπως κομικὸ γιὰ λογαριασμό τοὺς, πὺς τὰ περίφημα αὐτὰ πᾶ-τρια πού ὑπερασπίζονται μετὰ τόσο πάθος, καλὰ·κα-λὰ οὔτε τὰ ξέρουν, οὔτε τᾶχουν γνωρίσει, οὔτε τᾶ-χουν μελετήσει ποτέ, κ. ἂν τοὺς πούμε νὰ μᾶς τὰ ὁρίσουν τί πρᾶμα εἶναι, θὰ μείνουν μ’ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Τώρα μπορεῖ ἡ ‘Αστρούλα νᾶναι κάπως πρῶ-τὴ καὶ νὰ περιμένη κάμποσον καιρὸ ὡς πού νᾶρθῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, πού θὰ γεννηθοῦν οἱ ἀδε-οφάδες της. Αὐτὸ τὸ παραδέχομαι κ’ ἐγὼ. ‘Αλλὰ αὐτὸ εἶν’ ἄλλο ζήτημα, πού μόνο τιμὴ κάνει σ’ ἡ κείνον πού τὴν ἐπλάσε. Καὶ γι’ αὐτὸ ἔχω τὴν γνώ-μην πὺς ὁ ποιητὴς προαίσταται. Γιατὶ ἂν κάποια ἰδανικά, κάποιους νέους πόθους, πού σκόρπια ἀκόμα ἰδῶ κ’ ἐκεῖ γεμίζουν τὴν τριγύρω μας ἀτμοσφαῖρα, δὲν τὰ πρωτοπῇ τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ, πού γιὰ νᾶ-ναι τέτοιος θὰ πῇ πὺς εἶναι καὶ πῖο ἀνοιχτομάτης ἀπ’ τοὺς ἄλλους, τότε ποῖοι θὰ μᾶς τὰ ποῦν ;

Καὶ τώρα θα μ’ ἐρωτήσῃ κανεὶς ὥστε γιὰ μίνα

τὰ ἔργα τοῦ Ταγκόπουλου δὲν ἔχουν καθόλου ψεγά-δια ; ‘Οχι μονάχα ἐπιπόλαιος ἀλλὰ καὶ ἀμαθὸς θὰ εἶμαι ἂν νόμιζα πὺς ὑπάρχουν σ’ αὐτὸν τὸν κόσμο καὶ πράγματα ἀψεγάδιαστα. ‘Εχουν λοιπὸν καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ταγκόπουλου τὰ ψεγάδια τοὺς καὶ κάπο-τε μάλιστα ἀρκετά. ‘Αλλὰ ἐκεῖνον πού θὰ μπορούσα νὰ πῶ εἶναι πὺς τὰ ψεγάδια αὐτὰ γεννιοῦνται τίς περισσότερες φορὲς ἀπὸ κάποια ὑπερβολικὴ ἐλευθερία πού δίνει ὁ ποιητὴς σὰ προτερήματα του καὶ ὅτι κοντὰ μποροῦμε νὰ προμαντέψουμε τὴ μέρα πού θὰ ἐξαφανιστοῦνε ὅλως διόλου ὅταν ὁ χαλινὸς τῆς τέ-χνης τὰ σφιχτοδέτῃ ὅλα μαζὶ σ’ ἑνα ἁρμονικὸ σύ-νολο.

*

Τὸν κατηγοροῦσαν καὶ κάποιοι ἄλλοι πὺς τὰ ἔργα του δὲ μᾶς παρουσιάζουν, λέει, ἑνα κάποιον τύπο ὁ-μορφίας πού πρέπει νὰ κλείνῃ μέσα του κάθε ποιη-τικὸ δημιούργημα. Δὲ μᾶς λένε ὅμως πὺς εἶν’ ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ ὁμορφία καὶ μετὰ τί μέτρα τὴ μετράνε γιὰ νὰ δοῦνε ἂν ὑπάρχει ἢ ὅχι ; Τὰ μέτρα αὐτὰ ποῖοι τοὺς τᾶδωσαν ; Μήπως τοὺς τὰ παράδωκε κα-νείς θεός ; Βγῆκαν ἀπὸ τὰ ἔργα ἄλλων. ‘Εἶται λοι-πὸν λέω κ’ ἐγὼ, πὺς κάθε ἔργο γιὰ νὰ κριθῇ δι-